

vita marina

zeobiologische dokumentatie

VITA MARINA *okt 1990*

40e jrg. nr. 3 - juni 1990

INHOUD MEDEDELINGENBLAD:

Vita marina	26
Bij dit nummer	26
Zoekertjes	27
Literatuur in het kort	27
Strandmonsters	28-29
Tentoonstellingen	30-31
Strandmonsters (vervolg)	32-36

ZIE VOOR:

Landelijke contacten no.1	4
Aanbieding jaargangen no.2	15
Algeciras no.2	19
Jaarbijdrage 1990	
39e jaargang no. 6	35-36
en 40e jaargang no. 2	16

ISSN 0165 - 8980

INHOUD LOSBLADIGE DOKUMENTATIE:

- 9 - buikpotigen:
 - Jeroen Goud:
Onbekende Trivia blijkt
oude 'bekende' 503-504
- 20 - veldwerk:
 - W.M.Wagner & J.van der Linden:
Mariene gastropoden van het
schiereiland Antibes
(vervanging) 181-182
(vervolg) 185-190
- 23 - mariene filatelie:
 - nieuwe uitgiften 45-46
- 24 - musea/aquaria:
 - Leo Man in 't Veld:
Natuurmuseum Rotterdam 21-22
- 26 - noordzeeweekdieren:
 - Jeroen Goud:
Ovulidae e.v.(vervolg) 49-54
- 28 - literatuur:
 - boekbesprekingen 155-158
- 29 - varia maritima:
 - Dr. C. Rättsch:
Wat waren de slange-eieren
van de Druïden? 473-476
 - Mossel bewaakt milieu 476

VITA MARINA

VITA MARINA is een tweemaandelijks uitgave van de Stichting Biologia Maritima en bestaat uit een mededelingenblad en een losbladige dokumentatie

REDAKTIE:

Jan Buijse, Willem Faber, Jeroen Goud en Theo Strengers (foto).

REDAKTIE- EN ADMINISTRATIEADRES:

Postbus 64628, 2506 CA 's-Gravenhage.
Postgironummer 606100.
Telefoon 070 - 3502528.

STICHTINGBESTUUR:

Jeroen Goud (voorzitter),
Willem Faber (secretaris-penningmeester), Theo Strengers.

ABONNEMENTSPRIJS:

f 40,- per jaar voor Nederland, België en de Nederlandse Antillen; f 47,50 per jaar voor de overige landen.
Betaling uitsluitend per postgiro of internationale postwissel.

ADRESSEN:

Jan Buijse, Beukenstraat 69, 4462 TR Goes, telefoon 01100 - 13097;
Willem Faber, van Alkemadeaan 938, 2597 BG Den Haag, tel. 070-3551245;
Jeroen Goud, Voorplecht 104, 1186 WS Amstelveen, telefoon 020 - 437247;
Theo Strengers, Doldersestraat 68, 2574 TD Den Haag, telefoon 070 - 3609263.

BIJ DIT NUMMER

VERSCHEIJNINGSDATUM

Helaas is dit nummer veel te laat. De vertraging is het gevolg van een samenloop van ongelukkige omstandigheden. Wij streven ernaar om de volgende keer met een dubbelnummer de achterstand weer in te lopen.

LUCHTPOST

Een goed bericht voor onze abonnees overzee. Gebleken is dat verzending per luchtpost zonder al te veel extra kosten mogelijk is. Met ingang van dit nummer zorgen we er daarom voor, dat u de Vita marina even snel krijgt als de BM-ers in Europa.

VELDWERK

In deze rubriek is de vorige maal door onbekende oorzaak iets niet goed gegaan. Met behulp van de mogelijkheden van de losbladige uitgave kunnen we dat herstellen door vervanging van reeds verschenen pagina's. Wilt u de bladzijden 181-182 uit de dokumentatie verwijderen en de nieuwe ervoor in de plaats aanbrengen.

Met deze aanvulling is het artikel over Antibes nog niet gereed. Daarom sluit de nu verschenen laatste bladzijde, 190, nog niet aan. De ruimte tot bladzijde 201 zal voor de voortzetting van dit artikel worden gebruikt. Er ontbreekt dus niets.

ZOEKERTJES

Te koop gevraagd: jaargangen Vita marina 1981 tot en met 1988. Marit van Dooren, Aelenstraat 24, 5521 JV Eersel, telefoon 04970 - 12848.

*

Postzegels te koop en eerste Vita-jaargangen. De heer Hijdt, Rodenlaan 51, 2272 JB Voorburg, telefoon 070 - 3402276 (zaak) of 070 - 3875224 (huis)

*

W. Overbeek, Molenstraat 109, 7321 BD Apeldoorn, telefoon 055 - 663370, wil in contact komen met andere verzamelaars. Wie meldt zich bij hem?

*

Vitajaargangen. De heer L.J.M. van de Heijdt, Rodenlaan 51, 2272 JB Voorburg, telefoon 070 - 3402276 (zaak) of 070 - 3875224 (huis).

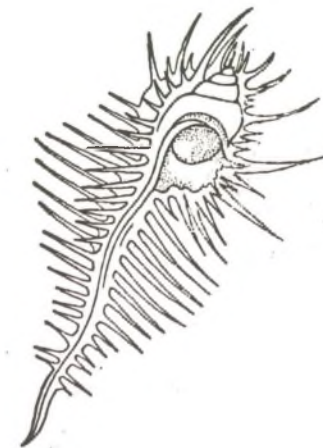
*

Ter overname gevraagd: Basteria: vol. 48, nr. 4-5; 4 oktober 1984. (De fossiele schelpen van de Nederlandse stranden en zeegaten, tweede serie, no. 8)
J. Maas, Mauvelaan 23, 2264 AJ Leidschedam; telefoon: 070 - 3274717.

LITERATUUR IN HET KORT

Of Sea and Shore (OS&S) is terug van weggeweest. Nadat dit Amerikaanse tijdschrift van 1970 tot 1983 als kwartaalblad was verschenen, is het van de wereld verdwenen. Tom Rice, de uitgever, heeft de moed weer opgevat en wel alsof OS&S nimmer weg is geweest. Als herfstnummer 1990 verschijnt volume 13, no. 3. De uitgever is van plan in de opzet geen wijziging te brengen: zelfde formaat, alles wat met schelpen te maken heeft. De omvang zal 48 bladzijden bedragen. Vele zwart-wit afbeeldingen; of er ook kleurplaten zullen worden opgenomen is nog niet zeker. Een abonnement voor Europa zal US \$ 17,50, per luchtpost US \$ 24,- kosten. Indien u belangstelling hebt, kunt u zich wenden tot de uitgever Tom Rice, P.O.Box 219, Port Gamble, Washington 98364, USA.

STRANDMONSTERS

Ruim 50 jaar geleden, om precies te zijn op 26 oktober 1938 verscheen in de voor de Haagse regio verschijnende krant 'Het Vaderland' een artikel van een zekere A. Hallema onder de titel van "Wat in vroeger eeuwen de zee op het Scheveningsche strand wierp" en met de ondertitel "Zee-monsters" en "wonderschepselen" onder de diepzeefauna. Het leek ons de moeite waard dit artikel op deze plaats over te nemen en wel in de toen gebruikelijke Nederlandse spelling.

Het is te allen tijde zoo geweest, dat het onbekende en door zijn grillige vormen afwijkende de massa meer met schrik en ontzetting dan met bewondering en eerbied voor het grootsche en majestueuze in de natuur heeft vervuld. Vooral in de eeuwen, welke achter ons liggen, toen zelfs de zeer ontwikkelde mensch dieren en planten uit zijn omgeving veel minder juist kon determineeren dan de eerste de beste HBS-er of MULO-leerling het thans vermag, was er al spoedig aanleiding te over, om te spreken of te schrijven van "monster" en "wonderdier", waarmede zelfs de geleerden van die dagen geen weg wisten. Van nauwkeurige experimenten was zelfs geen sprake, in de meeste ge-

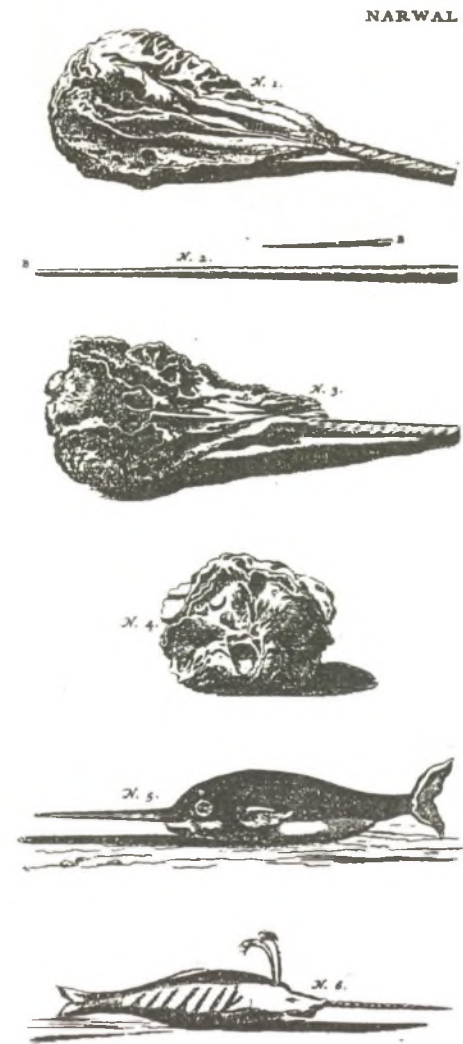
vallen stelde men zich met een enkele oppervlakkige waarneming tevreden en dit verklaart de meest ongelooflijk-primitieve wetenschapsuitingen op biologisch terrein, in een eeuw, die we te onzent toch anders gemeenlijk aanduiden als de Gouden Eeuw van kunsten en wetenschappen.

Men zwoer nog bij het stelsel van Aristoteles, waardoor het rijk der dieren en planten meer getheoretiseerd dan geëxperimenteerd werd, een geheel onjuist dogmenstelsel ingang vond, dat bijvoorbeeld zwoer bij de generatio spontanea, de fundamenteele vraag of leven alleen uit leven dan wel ook uit levenlooze stof kon worden geboren. En dit laatste werd inderdaad bevestigend beantwoord! "Ontstonden niet kikkers en padden door de levenbrengende zonnearmte uit het slijk van vijvers, kwamen er geen ratten uit het water van de Nijl, dankten zwermen van insecten niet hun oorsprong aan dauwdruppels?" aldus dr. M.J. Sirks in zijn "Geschiedenis der Biologische Wetenschappen" ter verklaring van den gedachten-gang en begripsvorming ten aanzien van de mystiek van het leven in vroeger eeuwen. En dezelfde geleerde merkt na het stellen der voorgaande oratorische vraag nog dit op, dat niet minder aandacht verdient. "En de lang-nawerkende invloed van deze wetenschap-

pelijke dogma's was oorzaak, dat nog in de 17de eeuw Alexander Ross tot een ongeloovigen Sir Thomas Brown het ver-wijst richt: "Indien gij hieraan twijfelt, zoo kunt ge met evenveel recht aan uw eigen

verstand twijfelen. Ga naar de Nijl, zie de muizenlegers uit het slijk opkomen en den veld-oogst vernielen en twijfel niet meer!"

En bovendien, al stelde men zich op het engere gebied der natuurkundige wetenschappen gedurende de 16de en 17de eeuw niet meer tevreden met hetgeen door Aristoteles, Plinius den Oudere en Claudius Galenus in de oudheid als zoölogische wetenschap op schrift was gebracht, al hadden reeds toen te onzent Antony van Leeuwenhoek en Jan Jacobsz. Swammerdam door hun anatomische onderzoekingen de physiologie van het dierenrijk een heel stuk verder gebracht, toch hield daarnaast het zoölogische amateurisme van belangstellende en weetgierige leeken het verzamelen van rariteiten in eere en maakte dit leekendom dan ook bij voorkeur jacht op het "monsterdier", het "wonderschepsel", waarvan de resten in kabinetten van naturalia werden ondergebracht en geënclassificeerd, zoo goed en zoo kwaad dit ging. Zelfs vakmensen als de Engelsman Edward Wotton en de Duitscher Konrad Gesner in de 16de eeuw ontkwamen niet geheel aan de bekoring van de fantasie- en wonderdieren: eenhoornen, zee-meerminnen en meer van dat fraais treft men in hun werken aan. Vooral de zeefauna en

Narwal of zee-eenhoorn. Uit Jonston, 1660.

(vervolg op bladzijde 32)

St. Zeebiologisch Museum Dr. Lelykade 39 - Scheveningen

Het Zeebiologisch Museum weet stellig grote variatie aan te brengen in de onderwerpen die het kiest voor zijn tentoonstellingen. Van parels naar walvissen is wel een enorme stap. Maar toegegeven moet worden, dat hiermede wel heel duidelijk wordt onderstreept, dat het museum zijn bezoekers de zeebiologie in al haar vormen toont. Degenen die nog de neiging hebben om over het schelpenmuseum te spreken, zullen met deze tentoonstelling hun ongelijk moeten erkennen.

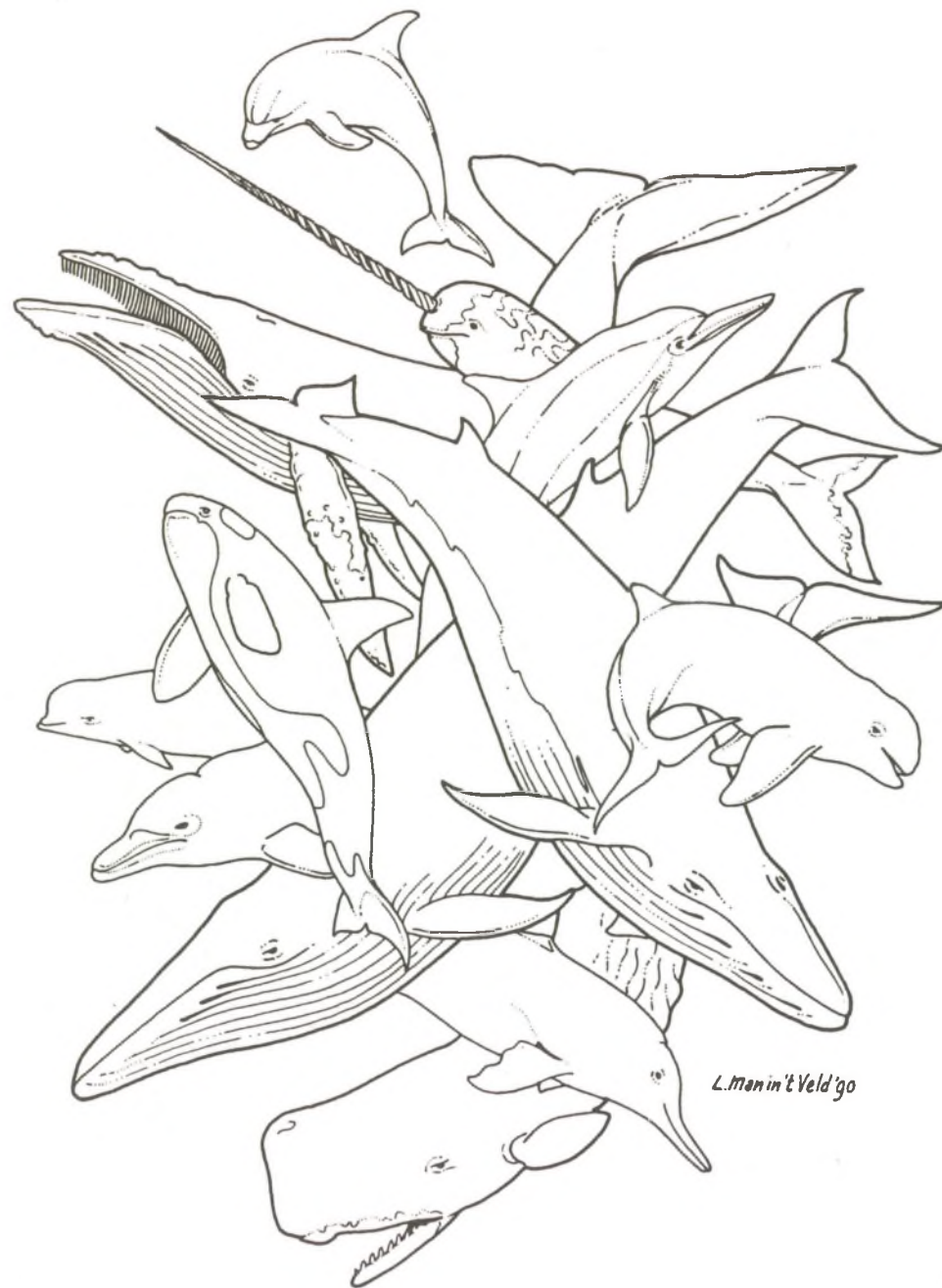
Het is een moedig besluit geweest om dit onderwerp te kiezen. Immers, tot de walvissen behoren de grootste levende dieren. En het museum kan helaas geen plaats bieden om dieren van over de dertig meter lengte en met een gewicht tot 150.000 kg ten toon te stellen. Bovendien bezit het museum zelf nauwelijks delen van deze dieren. Wat desondanks met een beroep op het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden is tot stand gebracht, is alleszins de moeite waard. Wie meer wil we-

WALVISSEN

ten over de biologie van deze zoogdierengroep, moet zeer zeker deze tentoonstelling bezoeken. Voortplanting, trekroutes, voeding e.d. worden u op aantrekkelijke wijze geïllustreerd. Een walvisfoetus op sterk water, de onderkaak van een potvis, een stuk balein van een baleinwalvis en andere natuurlijke zaken zijn gecombineerd met 'walvissen in perspectief' van Michael Sanches en de tekeningen en schilderijen van Leo Man in 't Veld - zie op de pagina hiernaast - tot een bijzonder geheel. Toelichtende teksten maken het geheel compleet.

Op 31 augustus 1990 geopend door drs. H. Eversdijk, lid van de Tweede Kamer en voorzitter van de vaste commissie voor de visserij, zal de tentoonstelling ongeveer een jaar zijn te bezichtigen. U hebt dus alle gelegenheid.

TENTOONSTELLINGEN

speciaal de diepzeefauna, mol-lusken en koraaldieren, ook allerlei visschen boden daarvoor uitstekend materiaal. Dit nu verklaart, wat men zoo dikwijls ook in oude en overigens vrij dorre kronieken tegenkomt; de opgaven van en belangstelling voor de vangst of het aan land spoelen van zulke monsters, waarvan de een of andere handige teekenaar soms gauw een "afbeelding naar de natuur" vervaardigde, welke voorzien van een passend onderschrift door een niet minder handigen en vooral kaufmännischen drukker in pamfletvorm in de handel werd gebracht, gelijk het geval was met de in 1661 aan het Scheveningsche strand gevangen en

Zeemeermin, naar "Hortus sarnitas", 1491.

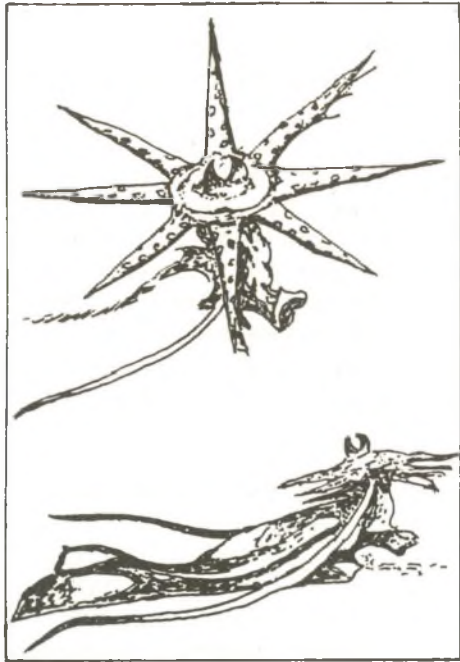
hier afgebeelde wondervisch. Een aardig voorbeeld treft men bijv. aan in Hoofts "Nederlandsche Historiën", dit in verband met het feit, dat op 15 November 1566 zekere Jongeneel te Scheveningen zulk een vreemdsoortigen visch buitmaakte, terwijl ook bij Katwijk een paar dagen later een dergelijke vangst plaats had. P. C. Hooft dan vertelt het volgende: "De visch had een krommen, zwarten en harden bek, haaringsgewijze en zes lange snebben (snavel), bezet met ronde napkens, van tmaaxel der geene, die van de Geuzen, zoo men ze noemde, aan de hoed gedragen werd. D'onweetendheid des volx, geneegen, zonderling in verdachte tijden, al wat ongewoon is, voor wonder te houden, wilde enkel, dat hij eenige verborge toekomst van zaaken beteekene. Maar Adriaan Koeneszoen, een oud zee-man van 't voorzeide Scheeveringe, in zeker uitgegeven boek van de wonderbaare visschen, noemde hem een Poel-lompe en getuigde in het jaar duizend vijfhondert zes en veertig eenen van de zelve gedaante voor twee stuivers gekocht te hebben, daar men hem zeeven gulden voor betaalden om 't gewin, dat van 't bekijk verwacht werd. Waarmede hij de bediedenis der snebben wraakte." Van den in 1661 gevangen "wondervisch" werd een aardig plaatje gemaakt, voorzien van

een onderschrift in Gothische karakters, om het aldus bij wijze van nieuwstijding of geillustreerde loopmare in den handel te brengen. Dat onderschrift luidt als volgt: "Dit voorsz. Zee-Monster is gevangen tusschen Schevelinghen en Catwijk op Zee, op Saturdagh zijnde den 12 November 1661 en heeft noch drie uren nae dat het ghevanghen was geleeft, is langh omtrent vierde half voet heeft een seer wonderlijk Hooft en Snuyt, met groote witte oogen als een groote Peerel, de Beck als een Arent, en acht lange voeten, op de manier als een Hemels-star, aan de welcke sijn wonderlijcke

Hollicheden om mede te vatten, met twee Armen, langh twee of drie voeten, mede omset met deselve holligheden. Yder Tack van de voorsz. Star is omtrent een voet langh, daer onder twee met vel, als de vlercken van een Vleeder-muys. Dit monster is van de geleerde Doctoren voor een Wonder-schepsel opgenomen en door haar Ghebalsemt, ende segghen van diergelijcke noyt meer gehoord of gelezen te hebben, in eenige Boecken van de Natuerkenders der Monstoreuse Schepselen, so dat het van wegen sijn wonderlijcke gedaente niet te beschrijven is maar gesien moet worden."

Een naturaliënkabinet uit de 17e eeuw, het Museum Cospianum, begonnen door Aldrovandi, later door Fernando Cospi aan de Stad Bologna geschonken. Uit de beschrijving van 1677. Naar Anker en Dahl.

Het Scheveningsche "Zee-monster" en "Wonderschepsel" van 1661. Naar een tekening in een pamflet van dat jaar.

Maar behalve de zeesterren, poliepen, hydroïde kwallen en welke stekelhuidigen en holtedieren ook nog meer langs onze kusten plegen voor te komen, waren het vooral de potvisschen, welke ook aan het Scheveningsche strand af en toe groote opschudding teweeg brachten, zelfs eenmaal een Scheveningschen predikant tot dichten hebben aangespoord, om alzoo nog vóór den "Schoolmeester" Gerrit van der Linde een natuurlijke historie van

den potvisch te leveren. Gedurende ongeveer twee eeuwen, van 1577 - 1781, werden volgens Vermaas meer dan 20 van deze kolossale dieren op het strand langs de Nederlandsche Noordzeekust geworpen en van die exemplaren bezit Scheveningen nog enkele overblijfselen: een kaakbeen en de zware wervels. Uit het feit, dat nog in 1907 de vin, of liever het gebeente daarvan, van zulk een wel 20 m lang dier in een vijver van het Haagsche Bosch is gevonden, toen dit bassin werd uitgediept, leidde genoemde schrijver van Scheveningsche historie af dat er Scheveningers met een vin van den potvisch naar de residentie zouden zijn getogen, om deze natuurhistorische merkwaardigheid aan de Hagenaars voor geld te laten zien, om er zich tenslotte van te ontdoen door haar in den vijver te werpen. Een veronderstelling, die zeker een grond van waarheid behelst.

't Was dan ook wel de moeite waard, om dezen kolossus in levenden lijve te aanschouwen, gelijk een tijdgenoot er met veel ophef gewag van maakt: "onder 't hoofd had het een spitse muijl, lang en vol tanden, doch niet lang noch scherp; hij gaapte seer ysse-lyk en arbeide dapper om 't zeewaart in te geraken, dus al wentelende, geraakte hij op d'eene zijde en is alsoo geborsten." Wat men er toen van

Onderkaak van een potvis. Naar Van beneden en Gervais, 1880. Op de walvistentoonstelling in het Zeebiologisch Museum kunt u een dergelijke kaak in het echt zien.

gebruiken kon, het spermaceti, de vetdeelen rondom de hersenen der walvisachtigen, dat in verbinding met was, een uitstekende grondstof voor de kaarsenfabrikatie leverde, alsmede het spek, waaruit traan gekookt werd, haalde men er natuurlijk uit en af,

doch de rest van het cadaver moest destijds maar grootendeels door de natuur worden vernietigd evenals het aas aan de galg! Alleen enkele beenderen als die van kaken en wervels bleven bewaard tot een aandenken, waarvoor Wijnand Schuil, predikant der Hervormde gemeente, een Latijnse inscriptie en een Nederlandsch gedicht maakte, dat in 1758 door Jan Spruit in de 18de eeuwsche spelling werd overgeschreven en nogmaals in 1890 door Gebroeders van Leeuwen werd "vernieuwd", wel een bewijs, dat men ter plaatse zoowel aan het feit als het daarop toepasselijk gedicht van ds Schuil blijvende aandacht wenscht te schenken "tot een altoosduurende memorie". De tekst ervan, gelijk Vermaas in zijn "Geschiedenis van Scheveningen" heeft doen

Afbeelding van een "Aspedo", - een soort walvis - in een IJslands hadschrift van de "Physiologus" in de Universiteitsbibliotheek te Kopenhagen. Dit fabeldier lokt door zijn zoetgeurige adem de vissen in zijn bek. Uit: Anker en Dahl.

afdrukken, moge hier ten besluite dezer schets voor de belangstellende lezers nog even worden meegedeeld, echter met weglating der veele en overbodige hoofdletters,

waarmede men in de 18de eeuw zoo hinderlijk vervelend de tekst van een gedicht of een beschouwing op rijm lardeerde.

"O leser, wie gij zijt, misschien uit verre landen
Gekomen om te sien de zee en hare stranden.
Wat meent gij dat ik ben; wat ist dat gij ziet staan?
Denkt wat gij denken kunt; waarvoor ziet gij mij aan?
Voor Thetis¹⁾ oude wiegh of voor Nephtuny wagen,
De wagen, die hem plagh Oost, West, Zuid, Noord te dragen?
Opt glazigh, golvig velt, of omdat ik zij pladt
voor Amphitritis²⁾? ouw, versleten, bakermadt.
O neen, ik heb gehadt tongh, tanden, lijf en leven
Ja ook veel meerder brein in 't hooft als al de seven
Hoogwijzen van het wijdt vermaarde Griekenlandt.
Al evenwel ik was stom, iel³⁾ van verstandt.
Een ander dier blijft stom, alst leven is geweken,
Maar ik begin nu eerst na mijnen dood te spreken.

O leser, hoe soud gij dog weeten wie ik waar,
So ik u dit niet zelfs en seijde rondt en klaar,
Ik hebbe met mijn staart de holle zee bereden,
Ik heb het zoute diep met vinnen doorgesneden,
Totdat ik hier omtrent door swint(s) onstuime kragt
En 't aanslaan van de zee op strande wiert gebragt.
De luij van alle staet, die kwamen mij begroeten
En elken een die mat mijn lengte met zijn voeten.
Ruim zes en vijftigh voet wiert ik bevonden groot,
Zoo als ik op het strant in mijne traan lagh doot.
Dit hooghool wijde been ist hooft van mijne leden,
Tot een memoriaal gestelt aan deze steden.
Nu weet gij wat ik ben, geen wagen, wieg of mat
Maar potwals hooft, vaarwel, bedenkt de armen wat."

Dat onze vaderen de philathropie aan alles en nog wat, inzonderheid aan bezienswaardigheden in de kerken, wisten te verbinden, blijkt ook weer eens uit dit slotvers in het Scheveningse bedehuis met zijn kakebeen van den potvisch "tot een memoriaal".

1) zeenimf, dochter van Nereus
2) gemalin van Nereus
3) ijdel, leeg, leeghoofdig.